

تبیین نقش شبکه‌های مجازی در رعایت پروتکل‌های بهداشتی در همه‌گیری کووید-۱۹

محمد علی یادگاری^۱، اکرم مطلبی^۲، علی آقاجانلو^{۳*}

نوع مقاله:

چکیده

مقاله اصیل

زمینه و هدف: شبکه‌های اجتماعی به بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی بیش‌تر انسان‌ها تبدیل شده‌اند. این شبکه‌ها در تمام ابعاد زندگی انسان‌ها نفوذ کرده‌اند. با انتشار ویروس کرونا و شیوع همه‌گیری، شبکه‌های مجازی در امر اطلاع‌رسانی، آموزش و انتشار اخبار مرتبط با بیماری فعالیت گسترده داشتند. این تحقیق با هدف «تبیین نقش فضای مجازی در رعایت پروتکل‌های بهداشتی کووید-۱۹» انجام گرفته است.

روش بررسی: این مطالعه با رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوا انجام یافته است. در این مطالعه ۱۴ مشارکت‌کننده براساس نمونه‌گیری مبتنی بر هدف شرکت داشتند. روش جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه‌های نیمه سازمان یافته بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش Graneheim و Lundman (۲۰۰۴) انجام گرفت. یافته‌ها: از تجزیه تحلیل مصاحبه‌ها ۸ زیرطبقه و سه طبقه اصلی شامل «تسهیل اشتراک دانش»، «واپایش اطلاعات» و «شکل‌دهی رفتار» استخراج شد.

نتیجه‌گیری: یافته‌های این مطالعه نقش شبکه‌های مجازی در رعایت پروتکل‌های بهداشتی را تبیین نموده است. این یافته‌ها می‌تواند به عنوان پایه‌ای برای طراحی برنامه‌های بهداشتی پیشگیرانه مورد استفاده قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، رسانه‌های اجتماعی، فضای مجازی، کووید-۱۹

نویسنده مسئول: علی آقاجانلو؛ دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، زنجان، ایران
e-mail: aliaghajanoloo2001@yahoo.com

- دریافت مقاله: مهر ماه ۱۴۰۲ - پذیرش مقاله: آذر ماه ۱۴۰۲ - انتشار مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۱۴

مقدمه

در دسامبر ۲۰۱۹، چین شیوع ذات‌الریه با دلایل ناشناخته را در ووهان، مرکز استان هوبی گزارش داد. بیشتر موارد اولیه از نظر اپیدمیولوژیک به بازار عمده فروشی غذاهای دریایی هونان (Huanan) که در آن حیوانات آبی و حیوانات زنده فروخته می‌شد مرتبط بودند (۱). سازمان جهانی بهداشت بیماری ناشی از آن را بیماری کرونایروس (COVID-19) نامید. در ۱۱ مارس ۲۰۲۰، WHO پس از ارزیابی وضعیت در سراسر جهان، کووید-۱۹ را به عنوان یک بیماری

همه‌گیر اعلام کرد. در نتیجه، وضعیت اضطراری در سطح جهان به دلیل کووید-۱۹ اعلام شد و تلاش‌ها برای غلبه بر آن انجام شد. در جریان شیوع ویروس کرونا، شیوه ارسال اطلاعات کلیدی به عموم مردم یک امر حیاتی است. شبکه‌های اجتماعی یکی از عواملی بودند که در فرآیند درگیری کشورهای مختلف جهان با ویروس کرونا، اطلاع‌رسانی آنلاین و فزاینده ای انجام دادند. این امر به گونه‌ای بود که گسترش این ویروس منجر به سونامی رسانه‌های اجتماعی شد (۲).

شبکه‌های اجتماعی مجازی یا شبکه اجتماعی اینترنتی، سایت یا مجموعه سایت‌هایی هستند که در آن کاربران می‌توانند علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خود را با دیگران به طور

۱ - گروه آموزشی اتاق عمل و هوشبری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، زنجان، ایران؛ مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، زنجان، ایران
۲ - مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، زنجان، ایران
۳ - گروه آموزشی پرستاری داخلی جراحی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، زنجان، ایران؛ مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، زنجان، ایران

متقابل به اشتراک بگذارند و با ایجاد پروفایل‌های شخصی با دوستان واقعی تعامل داشته باشند و براساس علایق مشترک با افراد دیگر ملاقات کنند (۳). امروزه شبکه‌های اجتماعی به یکی از قدرتمندترین عوامل تغییر تبدیل شده و در موضوعات متعدد برای جمعیت‌های مختلف جامعه تولید و منتشر می‌شوند (۴). فعالیت در شبکه‌های اجتماعی دربرگیرنده همه ابعاد زندگی است و تأثیر بسیاری در سبک زندگی افراد دارد. در دنیای ارتباطات شبکه‌های اجتماعی را می‌توان از زمینه‌های موثر در تولید علم، اشتراک عقاید، رشد فردی و اجتماعی، اطلاع‌رسانی و آموزش دانست (۵). به منظور شکل‌گیری رفتارهای منطقی و مطلوب به جای هراس اجتماعی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی، باید کارگزاران اجتماعی اولویت خود را سازمان‌دهی اطلاعات و دانش و آگاه‌کردن جامعه هدف از موارد سازنده و مضر این شبکه‌ها و نقش‌ها و فعالیت‌های مختلف اجتماعی در جامعه قرار دهند (۶).

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در جهت پخش انواع مطالب درست و نادرست و شایعات درباره کووید-۱۹، نقش پررنگ داشتند. در صورتی که شیوع اطلاعات نادرست کنترل نشود موجب بی‌اعتمادی مردم به منابع موثق اطلاعات می‌شود (۷). Sharma و Sahni ذکر می‌کنند که آرایه اطلاعات سریع، دقیق و قابل اعتماد برای کنترل عفونت از اهمیت زیادی برخوردار است (۸).

بسیاری از اطلاعاتی که در اینترنت و شبکه‌های مجازی قابل دستیابی هستند، بر خلاف شواهد موجود در منابع موثق می‌باشند. روش‌های ردیابی، مطالعه و مقابله با شیوع

اطلاعات نادرست در اینترنت (Infodemiology) شرایطی است که در بحران‌ها به خصوص بحران‌های بهداشت عمومی پیش می‌آید و اخبار نادرست به وفور در دسترس قرار می‌گیرد و به جای کمک به حل مسأله، آن را دشوارتر می‌کند. این چالش به فور دراپیدمی کووید-۱۹ مشاهده شد و نتایج نامطلوبی به بار آورد، به نحوی که در ایران ده‌ها مورد مرگ به علت مصرف الکل صنعتی و مواد شوینده گزارش شد (۹). همچنین بدون شواهد علمی توصیه‌های فراوانی به مصرف داروهای گیاهی و صنعتی شد که این امر دارای ابعاد سیاسی، سلامتی، اقتصادی و صنعتی مختلف بوده و یک مسأله کاملاً زمینه محور می‌باشد (۷).

به‌طور کلی به نظر می‌رسد شبکه‌های اجتماعی در تغییرات سبک زندگی و رعایت پروتکل‌های بهداشتی در فرآیند شیوع کرونا، نقش مهمی را بازی می‌کنند. شبکه‌های اجتماعی به انسان‌ها فرصتی می‌دهند تا اطلاعات ضروری را به سرعت در اختیار عموم قرار دهند. گسترش شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها و دنبال کردن آن‌ها توسط عموم مردم یک واقعیت انکارناشدنی است. در این میان نقش پررنگ رسانه‌های اجتماعی در تبدیل شدن به یک منبع جهت‌الگوسازی و تقلید مردم از فضای مجازی غیرقابل انکار است. جوهره پرستاری حمایت از منافع عمومی است و حرفه پرستاری دریافت اطلاعات و خدمات با کیفیت و ایمن را حق افراد جامعه می‌داند (۱۰). لذا این مطالعه با هدف تبیین نقش فضای مجازی در رعایت پروتکل‌های بهداشتی کووید-۱۹ به روش کیفی طراحی و اجرا شده است.

روش بررسی

در مطالعه کیفی حاضر، نقش شبکه‌های اجتماعی بر رعایت پروتکل‌های بهداشتی مرتبط با کووید-۱۹ با رویکرد تحلیل محتوا در سال ۱۴۰۱ مورد بررسی قرار گرفت. شرکت‌کنندگان، مراجعه‌کنندگان به درمانگاه‌های علوم پزشکی زنجان بودند که رضایت شرکت در مطالعه را داشتند. در این پژوهش نمونه‌ها براساس نمونه‌گیری مبتنی بر هدف با حداکثر تنوع (از نظر سن، جنس، وضعیت اقتصادی-اجتماعی، سطح تحصیلات) و معیارهای ورود (۱- مراجعان ۱۸ سال و بالاتر ۲- توانایی درک و صحبت به زبان فارسی یا آذری را داشته باشند ۳- از نظر روانی و جسمی شرایط مساعد شرکت در مطالعه را داشته باشند ۴- تمایل به شرکت در مطالعه داشته باشند ۵- توانایی بیان تجربیات و احساسات خود را داشته باشد) تا رسیدن به اشباع انتخاب شدند. منظور از اشباع زمانی است که هیچ داده جدیدی ظهور پیدا نکند.

داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختارمند گردآوری شد. قبل از شروع رسمی جلسات مصاحبه، طی یک جلسه مقدماتی ضمن معرفی پژوهشگر، توضیحات شفاهی در مورد اهداف مطالعه ارایه و رضایت کتبی آگاهانه برای ضبط مصاحبه‌ها از افراد کسب می‌شد. همچنین در مورد اختیاری بودن شرکت در مطالعه، محرمانه ماندن اطلاعات و امکان خروج از مطالعه در هر زمانی از مطالعه به افراد توضیح داده می‌شد. مصاحبه با سؤال عمومی «شبکه‌های اجتماعی چه تأثیری در رعایت پروتکل‌های بهداشتی توسط شما داشته‌اند؟»

شروع می‌شد و در ادامه براساس پاسخ‌های داده شده، از سؤالات هدایت‌کننده همانند «لطفاً بیش‌تر توضیح دهید»، «منظور شما چیست» و «چگونه» برای ترغیب افراد به صحبت یا توضیح در مورد نکات دارای ابهام استفاده می‌شد. مصاحبه‌ها تا زمانی که مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که چیز دیگری برای بیان کردن ندارند و نیز هر زمانی که احساس خستگی می‌کردند، ادامه پیدا می‌کرد. زمان و مکان مصاحبه‌ها به صورت هماهنگ شده با مشارکت‌کنندگان برنامه‌ریزی می‌شد. طول مدت مصاحبه‌ها براساس شرایط و تمایل مشارکت‌کنندگان از ۳۵ تا ۶۰ دقیقه متغیر بود.

پس از اتمام هر مصاحبه، اطلاعات ضبط شده مشارکت‌کنندگان، در کوتاه‌ترین زمان و پس از ۲ تا ۳ بار گوش دادن، کلمه به کلمه تایپ می‌شد. تحلیل داده‌ها با روش تحلیل محتوای کیفی قراردادی براساس روش Graneheim و Lundman انجام یافت (۱۱). بدین منظور، متن مصاحبه‌ها ابتدا چندمرتبه روخوانی و مرور می‌شد تا تسلط کامل به محتوا حاصل شود. در مرحله بعد کدگذاری براساس واحدهای معنایی برگرفته از توصیف مشارکت‌کنندگان استخراج شد و براساس اختلافات یا شباهت‌ها طبقه‌بندی و درون‌مایه‌ها مشخص شد. جهت مدیریت داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDA نسخه ۱۰ استفاده شد. جهت تعیین صحت و استحکام داده‌ها از معیارهای Lincoln و Guba شامل اعتبار، قابلیت اطمینان، تأییدپذیری و قابلیت انتقال استفاده شد (۱۲). به منظور اطمینان از مقبولیت داده‌ها، از روش‌های مختلف مانند تنوع در مشارکت‌کنندگان تحقیق، تماس طولانی با

مشارکت‌کنندگان و محیط پژوهش، ارایه اطلاعات در مورد اهداف، بررسی مداوم داده‌ها، ضبط صدا و نوشتن و تحلیل داده‌ها بلافاصله پس از مصاحبه و بازخورد آن برای مصاحبه بعدی استفاده شد. همچنین داده‌ها از طریق بازنگری توسط چند تن از مشارکت‌کنندگان مطالعه و ناظران خارجی تأیید و اصلاح شد.

یافته‌ها

در این مطالعه ۱۴ مشارکت‌کننده (۹ زن و ۵ مرد) با دامنه سنی ۱۹ تا ۵۲ سال با میانگین سنی ۳۴/۵ سال مورد مصاحبه قرار گرفتند. تحصیلات آن‌ها از سطح سیکل تا کارشناسی ارشد متفاوت بود. مشخصات مشارکت‌کنندگان در جدول شماره ۱ آورده شده است.

در مجموع ۱۲۰۸ کد از مصاحبه‌ها استخراج شد که براساس قرابت محتوایی مورد قیاس قرار گرفته و به صورت ۸ زیرطبقه و ۳ طبقه اصلی مربوط به تبیین نقش فضای مجازی در رعایت پروتکل‌های بهداشتی پیشگیری از کووید-۱۹ سازمان‌دهی شدند (جدول شماره ۲). ۳ طبقه اصلی عبارت بودند از: تسهیل اشتراک دانش، واپایش اطلاعات و شکل‌دهی رفتار.

تسهیل اشتراک دانش

مشارکت‌کنندگان از فضای مجازی به عنوان زمینه‌ای برای تسهیل اشتراک دانش استفاده می‌کردند. این طبقه از سه زیرطبقه غوطه‌وری در اطلاعات؛ دانش افزایی و تعاملات گسترده مجازی منتج شد.

۱- غوطه‌وری در اطلاعات

مشارکت‌کنندگان فضای مجازی را به عنوان یک دنیای پرخبری که اطلاعات به روز و

پرشتاب در آن رد و بدل می‌شود، باور داشتند. با توجه به محدودیت‌های زمان کرونا و محدود بودن خبرهای دریافتی از طریق گفتگو با اقوام و وابستگان و از طرفی گستردگی فضای مجازی، مشارکت‌کنندگان اظهار می‌داشتند که با انبوه اطلاعات مرتبط با کووید برخورد می‌کردند. به طوری که اولین اخبار مربوط به کووید در آن جا منتشر می‌شد و هر لحظه این اخبار به‌روز می‌شد. آقای ۴۸ ساله در این زمینه اظهار می‌کند: «اینستا هم تفریح هم بالاخره اخبار و اطلاعات به روز توش زیاد پیدا میشه ... در هر زمینه‌ای هر خبری بخواهی پیدا میشه» (مشارکت‌کننده شماره ۱۲). همچنین آقای ۳۵ ساله با تحصیلات کارشناسی ارشد و با سابقه ابتلا به کووید می‌گوید: «بله، صد درصد بخش زیادی از اخبار این روزا دیگه از فضای مجازی به دست میاد و هر انسانی که به این فضا دسترسی داره به جدیدترین اخبار هم دسترسی داره طبیعتاً تنوع برنامه‌ها زیاده کار رو راحت کرده» (مشارکت‌کننده شماره ۱۳).

۲- دانش افزایی

مشارکت‌کنندگان نقش فضای مجازی را در رعایت پروتکل‌های بهداشتی پیشگیری از کووید-۱۹ به صورت یک زمینه آموزشی که در آن به جستجوی اخبار و اطلاعات می‌پرداختند، می‌انگاشتند. آن‌ها فضای مجازی را زمینه‌ای برای دانش‌افزایی که امکانات آموزشی با قدرت بالای جذب مخاطب و اثربخشی بیش‌تری دارد، توصیف می‌کردند. خانم ۳۸ ساله دیپلم و ساکن شهر در این باره می‌گوید: «وقتی کرونا اومد که خیلی خبرارو دنبال می‌کردم چون خودم استرس زیاد داشتم هم خودم هم همسر هم پیگیر بودیم ببینیم دنیا چه خبره چیکار باید کنیم»

بهترین جا و وسیله فضای مجازی بود که خیلی راحت هر چی لازم داشتی را جستجو می‌کردی ...» (مشارکت‌کننده شماره ۱). آقای ۵۲ ساله بیان می‌کند: «آره خب جنبه یاد دادنش که داره خوبه، مردم ازونجا خیلی یاد می‌گیرن کلاً امکانات آموزشی زیادی داره. اگه فضای مجازی نبود ما آگاه نمی‌شدیم» (مشارکت‌کننده شماره ۱۴).

۳- تعاملات گسترده مجازی

منظور از تعاملات گسترده مجازی، یک محیط تعاملی است که اخبار و اطلاعات با سرعت بسیار بالایی رد بدل می‌شود و افراد به راحتی در مورد اطلاعات به اشتراک گذاشته شده، بحث و گفتگو می‌کنند و یکدیگر را به صورت متقابل تحت تأثیر قرار می‌دهند. خانم ۶۶ ساله دیپلم و خانه‌دار در این مورد گفت: «... فضای مجازی قدرت بالایی رو داشتن و به مردم این بیماری رو اطلاع دادن، مردم مراقبت کردن، مثبت بود» (مشارکت‌کننده شماره ۴). خانم ۴۴ ساله فوق دیپلم خانه‌دار در این مورد بیان می‌کند: «... فضای مجازی راه ارتباطی بود دیگه شاید خیلیا رو حضوراً نمی‌دیدم ولی تو فضای مجازی باهاشون حرف می‌زدم ... همه به اینترنت دسترسی دارن ... بابا من می‌گفتم چشماتونو باز کنید اطرافو نگاه کنید کشورای دیگه خودشون اگه درست می‌گفتن انقد آمارشون بالا نبود که؛ ولی بازم میومدن با من بحث می‌کردن من می‌گم که قانع نمی‌شدن یه مقاومت ذهنی داشتن انگار ...» (مشارکت‌کننده شماره ۱۲).

و اپایش اطلاعات

به نظر مشارکت‌کنندگان، فضای شایعات در فضای مجازی داغ بوده و ترویج شایعه و اخبار دروغ یکی از آفت‌های آن است.

رهاشدگی و سرگردانی این فضا سبب سوء استفاده از آن به قصد منفعت اندیشی یا سایر مقاصد، به ایجاد شایعات دامن می‌زند. منفعت اندیشان با در نظر گرفتن ذائقه مخاطبان و قالب‌های خبری جذاب، سعی در فریب مردم دارند. لذا مشارکت‌کنندگان با مشاهده اخبار، نخست منبع آن خبر را مورد بررسی قرار می‌دادند و پس از تأیید منبع خبر به جستجوی جزئیات آن می‌پرداختند. این طبقه، از دو زیرطبقه صحت سنجی و جابه‌جایی واقعیت منتج شد.

۱- صحت سنجی

مشارکت‌کنندگان بیان می‌کردند که با مشاهده اخبار و اطلاعات فضای مجازی، منطقی و عقلانی بودن آن را بررسی و در صورت شک به موثق بودن اخبار، از نظرات افراد مورد اعتماد و متخصص استفاده کرده و درصدی از خطا برای اطلاعات دریافتی در ذهن خود قایل می‌شدند. همچنین آن‌ها با قالب‌های پیام فریب نخورده و بیش‌تر به محتوی آن توجه می‌کردند. بدین منظور به سوابق و تخصص پیام‌دهنده و منابع آن توجه ویژه‌ای می‌کردند. مشارکت‌کننده‌ای در این مورد اظهار داشت: «وقتی به توصیه‌ای در فضای مجازی برمی‌خورم ... اگه نزدیک به منطق باشه عاقلانه باشه از روی جوگیری نباشه چرا نپذیرم؛ آن توصیه رو می‌پذیرفتم و انجام می‌دادم ... مهم اینه اون کسی که خبر ازش منتشر می‌شه رو چقدر قبول داریم بدونیم سابقش تو خبرای قبلی چه جوریه اصلاً تحصیلات و اطلاعاتش تو اون مورد در حدی هست که جوابگو باشه یا نه» (مشارکت‌کننده شماره ۵). خانم ۶۶ ساله، دیپلم و خانه‌دار در این باره بیان می‌کند: «به

همه خبرا اعتماد نداشتم فقط بعضی از اخبار بودن که خیلی خب مهم بود، همین که می‌گفتن باید برای پیشگیری چکار کنیم مهم بود. من به خبرایی که خیلی احساسی بودن یا بیش‌تر مردم رو می‌ترسوندن اعتقاد نداشتم. دنبال این نبودم ببینم چند نفر گرفتن چند نفر مردن؛ برام مهم بود یه کارایی که به درد می‌خوره انجام بدم بگیرم، بهشون توجه کنم ... نمی‌دونم احساس می‌کنم و صد سال هم همچین چیزایی رو که یه شبه میان می‌گن خوبه امتحان نمی‌کنم و به نظر شخصی خودم درست نیستن. خود خبرش اصلاً خنده داره معلومه هیچ دانشمندا قبولش ندارن» (مشارکت‌کننده شماره ۴).

۲- جابه جایی واقعیت

برخی از مشارکت‌کنندگان، فضای مجازی را به صورت یک شبکه خبری سرگردان که فرد با انبوه اطلاعات مواجه شده و امکان انتشار اخبار نادرست بسیار بالا بوده، توصیف می‌کنند. همچنین پیرامون این که بیماری کرونا یک دروغ بزرگ بوده و با شروع فصل گرما کرونا تمام خواهد شد، شایعاتی پخش می‌شد. لذا سوذجویان با در نظر گرفتن ذائقه مخاطب و نشر اخبار پر رنگ و لعاب از مردم سوء استفاده می‌کردند. خانم ۴۴ ساله خانه‌دار، در این مورد اظهار می‌دارد: «خب شما خودتون می‌دونید دیگه این جور جاها و کلاً فضای اینترنت سر و ته نداره سر همین کرونا چقد اومدن مردم بدبخت کردن همه رو شستشوی مغزی کردن مثل عروسک تو دستشون چرخوندن چه سر واکسن زدن چه سر داروها کلاً چه‌ها که بر سر ما مردم نیاوردن؛ یعنی کافی بود یه خبر تو فضای مجازی بیاد همه

بدو بدو می‌ترسیدن انجام می‌دادن که بگیرن هر چقدر ما زور زدیم بگیریم بابا به هر خبری اعتماد نکنید ... اینستاگرام واتساپ تلگرام دارم و رویکا و سروش ... استفاده عادی دارم چت می‌کنم و مطالب علمی می‌خونم ... حواسم بود به لطف شبکه مجازی شستشوی مغزی نشم» (مشارکت‌کننده شماره ۱۲). خانم ۳۹ ساله، تحصیلات سیکل و خانه‌دار، در این مورد اظهار می‌دارد: «تو همین فامیل بودن که نه خودشون رعایت می‌کردن نه می‌گذاشتن بقیه رعایت کنن ... می‌گفتن ماسک نزنید نمی‌دونم کرونا دروغه ... ما نه ما در حد مناسب خودمون رعایت کردیم به این حرفا نرفتیم ... تبلیغات مثلاً می‌گفتن کرونا تابستون بیاد تموم می‌شه گرما رو نمی‌تونه تحمل کنه ولی اون طوری نشد پس یعنی خبرش درست نبود دیگه ...» (مشارکت‌کننده شماره ۹).

شکل‌دهی رفتار

مهم‌ترین ابزار ارتباط در زمان اپیدمی کووید-۱۹، فضای مجازی بود. این فضا تأثیر به‌سزایی در ایجاد و حفظ سبک زندگی مردم ایفا کرد، به طوری که با استفاده درست از منابع موثق منجر تغییر نگرش و رفتار و موجب رعایت پروتکل‌ها در آن زمان شد. این طبقه از زیرطبقات برانگیختگی مخاطب، وحدت‌هنجاری و دوگانگی رفتار تشکیل شده است.

۱- برانگیختگی مخاطب

ماهیت ترسناک بیماری منجر به بروز ترس و استرس شدید با منشأ متفاوت در مخاطبان می‌شد. احساسات منفی، منجر به درک ذهنی فرد از خطر مواجهه با شرایط بهداشتی (حساسیت درک شده) شده و باعث

برانگیختگی مخاطب می‌شدند. خانم ۱۹ ساله در این مورد بیان می‌کند: «دوره کرونا که خبر زیاد بود ... تو اینستاگرام می‌داشتن کلاً همه جا حرف از پروتکل بهداشتی می‌شد، آره هر چی آدمای بیش‌تری جوشونو از دست می‌دادن ما می‌ترسیدیم و بیش‌تر رعایت می‌کردیم» (مشارکت‌کننده شماره ۶). خانم ۴۹ ساله با تحصیلات کارشناسی در این مورد می‌گوید: «... آدمایی که مثل ما فکر می‌کردن و آگاه شده بودن نسبت به کسانی که اینا هر چی می‌گفتن انجام می‌دادن اونقدر نبودیم تعدادمون کم بود ... وگرنه همین جامعه و جو بدی که به وجود اومد اون استرس و ترسیدنا همه اثرات بد فضای مجازی بود. کلاً بیش‌تر منفی بود تا مثبت. آره بیش‌تر منفی بود با این که من خودم خیلی استفاده‌ها می‌کنم ازش اما تأثیر منفی تبلیغات جوری بود که انگار همه می‌خواستن مردمو از کرونا بترسونن با زور و اجبار رعایت کنن. امنیت جانی مارو با این کارشون تهدید می‌کردن می‌گفتن یه جاهایی رعایت نکنی جریمه می‌کنن» (مشارکت‌کننده شماره ۸).

۲- وحدت هنجاری

به عقیده مشارکت‌کنندگان، فضای مجازی زمینه‌ساز مناسبی برای تغییر عقاید و رفتارها به شمار می‌آید بدین صورت که با مشاهده رعایت پروتکل و اصلاح سبک زندگی توسط افراد مشهور، مردم به همنوایی و تقلید با آن‌ها می‌پرداختند که منجر به اتحاد گروهی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در رعایت پروتکل‌ها می‌شد. آقای ۵۲ ساله در این مورد اظهار می‌دارد: «فضای مجازی این باور را ایجاد کرد که باید همه با هم پروتکل‌ها رو رعایت کنند ...

همه دست به دست هم دادن (مشارکت‌کننده شماره ۱۴). خانم ۱۹ ساله نیز گفت: «وقتی به توصیه‌ای در فضای مجازی برمی‌خوردم آگه می‌دیدم ببینم بقیه هم آن توصیه را انجام می‌دن منم اون توصیه رو بدون دلیل می‌پذیرفتم و انجام می‌دادم ... خب وقتی بازیگر مورد علاقه آدم بگه رعایت کنید تأثیر داره. من وقتی می‌دیدم انقد مهمه اونا هم می‌گن منم رعایت می‌کردم ... دختر خاله مامانم که خودش پرستاره اون گاهی مطالب می‌داشت نگاه می‌کردم و بیش‌تر رعایت می‌کردم» (مشارکت‌کننده شماره ۶).

۳- دوگانگی رفتار

دیدگاه مشارکت‌کنندگان نسبت به رعایت پروتکل‌ها بسیار متفاوت و وابسته به زمینه بود، بدین صورت که در یک سمت طیف مشارکت‌کنندگان با ایجاد کمپین‌های با رعایت پروتکل‌ها مخالفت و سایر مردم را مورد تمسخر قرار داده و آن‌ها را دلسرد می‌کردند و در سوی دیگر رعایت و سواسی داشتند و در استفاده از لوازم ضدعفونی زیاده‌روی و رعایت افراطی پروتکل‌ها را گزارش می‌دادند و در بعضی مواقع با کاهش اخبار و اطلاعات و آمار ابتلا و مرگ و میر دچار عادی‌انگاری شده و رعایت پروتکل‌ها را کاهش می‌دادند. خانم ۱۹ ساله در این باره اظهار می‌کند: «من سرکار هم ماسک پارچه‌ای می‌زدم هم روش ماسک ساده و کل آرایشگاه رو ضدعفونی می‌کردیم اون موقع که کرونا اومده بود تا همین آخر رعایت می‌کردیم ولی از وقتی که کرونا کم شد مردم رعایت نکردن دیگه خب ما هم رعایت نکردیم» (مشارکت‌کننده شماره ۶). خانم ۴۶ ساله در این باره اظهار

می‌کند: «بیش از حد وسواسی شده بودن با اون همه الکی که همه جا می‌زدن یا وایتکس، هزار تا مشکل دیگه هم می‌گرفتیم یکی آشناهای خودم آسم داشت انقدر الکل زد دیگه به خاطر مشکل تنفسی یه شب تو بیمارستان بستری شد» (مشارکت‌کننده شماره ۴). آقای ۳۵ ساله با

تحصیلات کارشناسی ارشد می‌گوید: یه طوری که من محل کارم ماسکمو در نمی‌آوردم چیزی بخورم و همیشه هم همکارا ازین نظر منو سوژه کرده بودن چون با وجود این همه رعایت یه کووید وحشتناک گرفتم و بیمارستان بستری شدم (مشارکت‌کننده شماره ۱۳).

جدول ۱- مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان

کد مشارکت‌کننده	سن (سال)	جنس	تحصیلات	وضعیت تأهل	شغل	سابقه ابتلا به کووید
۱	۲۹	زن	کارشناسی	متاهل	آزاد	خیر
۲	۳۸	زن	دیپلم	متاهل	خانه‌دار	خیر
۳	۲۷	زن	دانشجو	متاهل	دانشجو	بله
۴	۳۶	زن	دیپلم	متاهل	خیاط	خیر
۵	۴۸	مرد	دوم دبیرستان	متاهل	آزاد	خیر
۶	۱۹	زن	دیپلم	مجرد	آزاد	بله
۷	۴۹	زن	کارشناسی	متاهل	خانه‌دار	بله
۸	۳۹	زن	سیکل	متاهل	آزاد	خیر
۹	۲۵	زن	کارشناسی	مجرد	آزاد	بله
۱۰	۴۵	مرد	کارشناسی ارشد	متاهل	سرپرست شرکت	بله
۱۱	۳۳	مرد	دیپلم	متاهل	کارمند	بله
۱۲	۴۴	زن	فوق دیپلم	متاهل	خانه‌دار	خیر
۱۳	۳۵	مرد	کارشناسی ارشد	متاهل	کافی نت	بله
۱۴	۵۲	مرد	سیکل	متاهل	راننده	خیر

جدول ۲- طبقات اصلی و زیرطبقات

زیرطبقات	طبقات
غوطه‌وری در اطلاعات	تسهیل اشتراک دانش
دانش‌افزایی	
تعاملات گسترده مجازی	
صحت‌سنجی	وآپایش اطلاعات
جابه‌جایی واقعیت	
برانگیختگی مخاطب	شکل‌دهی رفتار
وحدت‌هنجاری	
دوگانگی رفتار	

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه با هدف تبیین نقش فضای مجازی در رعایت پروتکل‌های بهداشتی کووید-۱۹ انجام یافت. نتایج مطالعه نقش شبکه‌های اجتماعی در رعایت پروتکل‌های بهداشتی را در ۳ طبقه اصلی «تسهیل اشتراک دانش»، «واپایش اطلاعات» و «شکل‌دهی رفتار» مشخص کرد. اولین طبقه‌ای که از داده‌ها استخراج شد «تسهیل اشتراک دانش» بود. شبکه‌های مجازی امروزه در زمینه‌های متعددی همانند جستجوی اطلاعات، تصمیم‌گیری، تبلیغات، استفاده و به نمایش‌گذاری محصولات و خدمات مورد استفاده قرار می‌گیرند. شبکه‌های مجازی می‌توانند ابزاری مؤثر در جهت مدیریت دانش و به ویژه اشتراک دانش باشند. تبدیل سرمایه فردی به سرمایه اجتماعی، توسط شبکه‌های اجتماعی از مسایل مهم و مورد توجه تمامی حوزه‌های علمی است. از این طریق، دانش فردی به دانش جمعی تبدیل و از دانایی جمعی برای حل مسایل و مشکلات دنیای علم بهره‌برداری می‌شود. مطالعه Van Stee و Yang نشان داد که بیش از ۸۰٪ از افراد مورد بررسی در ایالات متحده، اخبار خود را از رسانه‌های دیجیتال دریافت می‌کنند که شبکه‌های اجتماعی اصلی‌ترین منبعی بود که جوانان بین ۱۸ تا ۲۹ سال اخبار خود را دریافت می‌کردند. همچنین ثابت شده است که مردم از رسانه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های آنلاین برای جستجوی اطلاعات سلامتی استفاده می‌کنند (۱۳). مشارکت‌کنندگان مطالعه حاضر نیز روزانه چندین ساعت از زمان خود را صرف استفاده از شبکه‌های مجازی جهت جستجو، پیگیری و به اشتراک‌گذاری

اطلاعات می‌کردند. در مطالعه زمانی و همکاران بیش از ۵۰٪ کاربران به طور میانگین دو ساعت و ۵۳ دقیقه در شبانه‌روز از شبکه اجتماعی برای فعالیت‌های مختلف به خصوص جستجوی اخبار استفاده می‌کردند. نتایج مطالعه حاضر نشان داد که با ایجاد اپیدمی کرونا حجم انبوهی از اطلاعات به روز، با سرعت زیادی در شبکه‌های مجازی انتشار پیدا کرد. طی این شرایط در اکثر کانال‌های خبری، علمی، سرگرمی و حتی خانوادگی صحبت از بیماری کرونا بود. به دلیل محدودیت‌های ایجاد شده ناشی از کرونا و کاهش ارتباطات مستقیم، فضای مجازی به یکی از منابع مهم کسب اطلاعات تبدیل شد. این شرایط مشارکت‌کنندگان را قادر می‌ساخت تا با جستجوی فعال اطلاعات موردنیاز و گاهی بدون نیاز به تلاش خیلی زیادی به این اطلاعات دسترسی پیدا کنند. به دلیل تسهیل دسترسی و اشتراک‌گذاری اطلاعات در فضای مجازی و انتشار پرشتاب اطلاعات به روز، فضای مجازی موجب غوطه‌وری مشارکت‌کنندگان در انبوه اطلاعات شد. مشارکت‌کنندگان به دلیل دسترسی راحت و بدون محدودیت زمانی و مکانی به شبکه‌های اجتماعی، آن را به عنوان یک پلتفرم مناسب آموزشی مطرح می‌کردند. در نتیجه، با پیگیری و آگاهی از اخبار و اطلاعات مربوط به کرونا به واسطه فضای مجازی، سطح دانش و آگاهی مشارکت‌کنندگان بهبود پیدا می‌کرد. زمانی و همکاران نیز در مطالعه خود ۹ کاربرد شبکه‌های اجتماعی توسط مشارکت‌کنندگان را یادگیری، سرگرمی، درجریان اخبار قرار گرفتن، ارتباطات، خرید، خودابرازی، غوطه‌وری در اینستاگرام، اشتغال و انتقال دانش و اطلاعات به

دیگران ذکر کردند (۱۴). رصد تحولات عرصه دانش نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی به عنوان ابزاری قدرتمند برای اشتراک دانش افراد و به تبع آن افزایش یادگیری در فضای مجازی هستند. محرابی به نقل از Lee بیان می‌کند که اشتراک دانش یک فرآیند اساسی مدیریت دانش است و توانایی اشتراک دانش می‌تواند به ایجاد دانش جدید منجر شود (۱۵). بدون اشتراک و هم‌افزایی، دانش ارزش اصلی خود را از دست می‌دهد. به عبارت دیگر، اشتراک دانش معمول‌ترین راه برای افزایش ارزش دانش است. اهمیت اشتراک دانش در این است که باعث یادگیری می‌شود و نقش یادگیری هم‌تا به هم‌تا به عنوان عامل مهمی برای رشد جوامع انسانی، ضرورتی غیرقابل انکار در دوره فعلی حیات بشر است (۱۵). دریافت اخبار از رسانه‌های اجتماعی این تصور را در برخی افراد تقویت می‌کند که فرد دیگر، نیازی به جستجوی فعال اخبار ندارد، زیرا به هر حال اخبار از طریق ارتباطات اجتماعی به آن‌ها می‌رسد («اخبار-من را می‌یابد»). این به نوبه خود می‌تواند باعث ناآگاهی فرد در مورد مسایل کووید-۱۹ شود. به علاوه، این موضوع در میان افرادی که سطوح بالاتری از بار اطلاعاتی در هنگام حضور در رسانه‌های اجتماعی تجربه می‌کنند، قوی‌تر است (۱۶). در مطالعه حاضر نیز افراد از انبوه اطلاعات و غرق شدن در اخبار کرونا صحبت می‌کردند که اگر بدون بررسی درستی اطلاعات انجام گیرد، می‌تواند منجر به گمراهی استفاده‌کنندگان از اخبار، اطلاعات و مطالب آموزشی شود. شبکه‌های مجازی از جمله ابزارهایی هستند که از طریق انتقال دانش مفید و

سالم می‌توانند در رشد و توسعه کشور نقش مؤثر ایفا کنند. شبکه‌های مجازی در روزآمدسازی اطلاعات و دانش کارکنان و تأمین نیازهای اطلاعاتی مراجعان از راه دور سازمان‌ها، بسیار مهم و دارای اهمیت است (۱۵). در طول همه‌گیری کووید-۱۹، تلاش‌های گسترده‌ای در رسانه‌های اجتماعی برای مقابله با چالش‌های کووید-۱۹ از دیدگاه‌های مختلف انجام گرفته است (۱۷). به طوری که از مراحل اولیه همه‌گیری کووید-۱۹، دولت‌ها، مقامات و سازمان‌ها شروع به انتشار اطلاعات حیاتی از طریق پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی برای عموم کردند (۱۷).

مشارکت‌کنندگان بیان کردند که با استفاده از امکانات شبکه‌های مجازی می‌توانستند تعاملات گسترده‌ای با افراد مختلف از سرتاسر جهان داشته باشند، در بحث‌های آنلاین شرکت کرده و اظهار نظر کنند. مشارکت‌کنندگان دسترسی بدون محدودیت به اخبار و اظهار نظر آزادانه در مورد محتواها را از مزیت‌های شبکه‌های مجازی ذکر کردند. در مطالعه‌ای محرابی و همکاران تسهیل ارتباطات، نداشتن محدودیت مکانی و زمانی، ایجاد فضای تعاملی، بالا بودن امنیت اجتماعی، عدم سانسور جریان آزاد اطلاعات و نبود فیلترینگ را هدف استفاده از شبکه‌های اجتماعی ذکر کردند (۱۵). حضور در شبکه‌های اجتماعی مجازی موجب ارتقای تمایل افراد به اشتراک دانش و در نتیجه سبب افزایش تعامل در فعالیت‌های فردی و گروهی می‌شود. از سوی دیگر مطابق با نظریه تعامل، هرچه افراد تعامل بیشتری داشته باشند، نتایج یادگیری آن‌ها بیش‌تر می‌شود.

نتایج مطالعه Li و همکاران نشان داد که استفاده از رسانه‌های اجتماعی به سازمان‌های غیردولتی کمک می‌کند، تا با حذف موانع جغرافیایی و محدودیت‌های تخصصی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند (۱۸). در مواقع بحرانی، دولت‌ها باید بپذیرند که ارتباطات سلاح اصلی آن‌ها برای متقاعد کردن مردم برای پذیرش پروتکل‌های پیشگیری و گاهی سخت‌گیرانه است. با گسترش بحران کووید-۱۹، سازمان‌های دولتی در تمامی سطوح باید به سرعت جهت انتقال اطلاعات بحران به مردم به شیوه‌ای کارآمد و مؤثر اقدام کنند. عدم انجام این کار می‌تواند منجر به افزایش ترس، عدم اطمینان و اضطراب در بین مردم شود. شبکه‌های اجتماعی مجازی با فراهم کردن امکان تعاملات گسترده مجازی نقش بی‌بدیلی در این زمینه دارند. همچنین تبادل اخبار بحران بین عموم مردم برای واکنش به بلایا بسیار مهم است. از این رو تعاملات و ارتباطات گسترده‌ای بین سازمان‌های غیردولتی و دولتی در طول همه‌گیری کووید-۱۹ به خوبی در پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی شکل گرفت که نشان‌دهنده اهداف آن‌ها برای اشتراک‌گذاری اطلاعات، بسیج همگانی و اقدام برای واکنش به بلایا بود (۱۷).

طبقه اصلی دیگری که از داده‌ها استخراج شد «واپایش اطلاعات» بود. با شیوع سریع کووید-۱۹، سونامی اطلاعات مرتبط در فضاهای مجازی سرازیر شد. با این حال، این حجم از اطلاعات بدون فیلتر باقی می‌ماندند و بسیاری از آن‌ها حاوی اطلاعات نادرست، شایعات و نظریه‌های توطئه بودند. در طول

بحران کرونا اطلاعات نادرست می‌تواند سریع‌تر و گسترده‌تر از خود ویروس در رسانه‌های اجتماعی منتشر شود. چنین اطلاعات غلط و رفتارهای مخاطره‌آمیز ناشی از آن می‌تواند منجر به بی‌اعتمادی به مقامات بهداشتی شده و پاسخ بهداشت عمومی را تضعیف کند (۱۷). در واقع، به اشتراک‌گذاری شایعات (به معنای اطلاعات و اخبار بدون تأیید یا قطعیت در مورد حقایق) این پتانسیل را دارد که بر واکنش مردم به شیوع بیماری تأثیر منفی بگذارد (۱۸). مطالعات نشان داده است که دانش کرونا با منبع خبری قابل اعتماد مرتبط است. Sakyā و همکاران دریافته‌اند، کسانی که وبسایت‌های بهداشتی دولتی را به‌عنوان مورد اعتمادترین منبع خود انتخاب کردند، نسبت به کسانی که سایر منابع خبری اینترنتی یا اخبار تلویزیونی را انتخاب کردند، احتمال بیشتری داشت که به سؤالات کووید-۱۹ به درستی پاسخ دهند و پاسخ‌دهندگانی که فیس‌بوک را به عنوان تنها منبع اطلاعاتی مورد اعتماد خود معرفی کرده‌اند، در مقایسه با هم‌تایان خود که به سایر کانال‌های اطلاعات کووید-۱۹ تکیه می‌کنند، اطلاعات کم‌تری در مورد کووید-۱۹ دارند (۱۹). مشارکت‌کنندگان مطالعه حاضر بعد از دسترسی به اطلاعات شبکه‌های اجتماعی اقدام به واپایش و صحت‌سنجی اطلاعات می‌کردند که در دو بعد بررسی متن خبر و منبع خبر انجام می‌گرفت. رسانه‌های اجتماعی هر روز حجم عظیمی از اطلاعات مربوط به همه‌گیری کووید-۱۹ را تولید می‌کنند و شناسایی اطلاعات درست از نادرست مشکل و زمان‌بر بوده و تلاش زیادی می‌طلبد. با وجود

نقش مهم رسانه‌های اجتماعی در انتشار گسترده ارتباطات سلامت، شبکه‌های اجتماعی با گسترش سریع محتوا، می‌توانند به عاملی برای اشتراک‌گذاری شایعات و تأثیرگذاری بر نظرات و تصمیمات افراد تبدیل شوند. Li و Sakamoto در این زمینه بیان می‌کنند افراد تمایل دارند اطلاعات ناشران رسانه‌های سنتی را معتبر و صادقانه‌تر از اطلاعات سایر منابع تلقی کنند (۲۰). لذا، اظهارات رسانه‌های اجتماعی که توسط اطلاعات رسانه‌های سنتی پشتیبانی می‌شوند، صادق‌تر و باورپذیرتر از اطلاعات بدون پشتوانه تلقی می‌شوند. برعکس در مطالعه محرابی و همکاران در مورد اعتماد به شبکه‌های اجتماعی، اعتماد به صحت اطلاعات به اشتراک‌گذاری شده در شبکه‌های اجتماعی بیش‌ترین امتیاز را داشت (۱۵). در مطالعه حاضر نیز مشارکت‌کنندگان نسبت به منبع خبر حساس بودند و اخباری که توسط متخصصان و منابع رسمی اعلام می‌شد، بیش‌تر مورد پذیرش آن‌ها بود؛ از چندین منبع درستی اطلاعات را چک می‌کردند و به راحتی خبرهایی را که دارای ظاهر فریبنده، با اهداف سودجویی و از لحاظ منطقی، مشکل داشتند نمی‌پذیرفتند. تفکر انتقادی یک سازکار اساسی است که فرد ممکن است از آن برای جلوگیری از انتشار شایعات، اخبار جعلی و اطلاعات نادرست استفاده کند. نتایج مطالعه Guo و همکاران نیز نشان داد که تفکر انتقادی نقش کلیدی در فرآیند کسب اطلاعات از رسانه‌های مجازی و سنتی داشته و بر روی باور شایعات و در نتیجه به اشتراک‌گذاری آن تأثیر دارد (۲۱). به طوری که افراد با تفکر انتقادی بالاتر،

در توجه به اطلاعات، نظرات و عقاید، عینی‌تر، منطقی‌تر و دارای ذهن باز و پختگی هستند که به آن‌ها امکان می‌دهد اطلاعات را قضاوت کرده و در نتیجه‌گیری و تصمیم‌گیری با احتیاط عمل کنند. بنابراین، حتی اگر دارای باور شایعات نیز باشند، کم‌تر شایعات را به اشتراک می‌گذارند. در مطالعه حاضر نیز افرادی که احساس می‌کردند در مورد کرونا اطلاعات درست و موقتی ندارند کم‌تر اقدام به انتشار اطلاعات می‌کردند. لذا برای کاربران آنلاین، مفهوم کلیدی این است که آن‌ها باید تفکر انتقادی خود را بهبود بخشند و نسبت به اطلاعاتی که در معرض آن قرار می‌گیرند، انتقادی باشند. تفکر انتقادی آن‌ها را قادر می‌سازد تا اطلاعات را به‌طور مؤثرتر ادغام کنند و به روشی محتاطانه‌تر و بالغ‌تر عمل کنند. مردم باید از چند منبع برای به دست آوردن اطلاعات، به‌ویژه در طول همه‌گیری کووید-۱۹ استفاده کنند و هیچ کس نباید قبل از قضاوت منطقی و بررسی دقیق، اخبار و شایعات را به اشتراک بگذارد، زیرا ممکن است اثرات جدی بر اطلاعات سلامت افراد جامعه داشته باشد.

«شکل‌دهی رفتار» طبقه دیگری بود که از داده‌ها استخراج شد. نتایج نشان داد که مشارکت‌کنندگان بعد از کسب دانش و اعتبارسنجی، اقدام به تغییر رفتارهای پیشگیرانه بهداشتی خود می‌کردند. شبکه‌های مجازی نقش مهمی در تغییرات سبک زندگی شهروندان در فرایند درگیری با کرونا دارند. ماهیت ترسناک بیماری به همراه ترس و استرس و حساسیت درک شده جهت پیگیری اخبار عواملی بودند که مردم را جهت رعایت

پروتکل‌ها ترغیب می‌کردند. نتایج مطالعه‌ای نشان داد که بین ترس از کووید-۱۹ و ماندن در خانه و فاصله‌گذاری فیزیکی و رفتارهای پیشگیرانه ارتباط وجود دارد (۲۲). مرادی بیان می‌کند: شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی علی‌رغم ایجاد فرصت‌های مثبت و سازنده، دگرگونی‌های وسیعی در رفتار شهروندان به وجود آورده‌اند. گسترش سریع ویروس و انتشار اطلاعات درست و نادرست درباره بیماری، موجب ایجاد رعب و وحشت در بین مردم شد به گونه‌ای که وحشت رسانه‌های اجتماعی سریع‌تر از انتشار خود ویروس کرونا حرکت کرد. در مطالعه‌ای امامی و محبی نشان دادند که مؤثرترین عامل بر رفتارهای پیشگیری‌کننده از ویروس کرونا حساسیت درک شده بوده است (۲۳). نتایج مطالعه صالحی و همکاران نشان داد که بین مؤلفه‌های نظریه انگیزه حفاظت (شدت خطر درک شده، شدت آسیب‌پذیری درک شده، هزینه‌های پاسخ، خودکارآمدی پاسخ و اثربخشی پاسخ) با رفتارهای حفاظت فردی رابطه‌ای مثبت وجود دارد (۲۴). یافته‌های مطالعه آزاده و همکاران نیز نشان داد انگیزش محافظت، از عوامل مؤثر بر رفتارهای محافظتی بیماری کووید-۱۹ بود (۲۵). نتایج مطالعه‌ای دیگر هم نشان داد که شبکه‌های اجتماعی بر ادراک ریسک فردی و اقدامات پیشگیرانه از بیماری کرونا تأثیر دارند (۲۶). از طرفی دیگر، شبکه‌های اجتماعی ضمن افزایش انعطاف‌پذیری افراد، قابلیت تطابق آن‌ها با موقعیت‌های جدید را افزایش می‌دهند و باعث کاهش پایداری آن‌ها به سنت‌های معارض با جامعه مدرن و گرایش جامعه از کنش عرفی به

کنش خردگرایانه شده و اسباب بسط و گسترش دموکراسی و جامعه مدنی را فراهم می‌سازند. ویروس کرونا شرایطی را به وجود آورده است که فاصله با انسان‌ها، فاصله با طبیعت و فاصله با اشیا به الزامی اجتماعی تبدیل شده و ارتباطات در فضای واقعی دارای اختلال و مشکل شده است (۶). با وجود جدایی افراد طی همه‌گیری کرونا، آن‌ها با حفظ ارتباطات مجازی از طریق شبکه‌های اجتماعی و درک ضرورت اتحاد ملی برای کنترل بیماری به یک وحدت جمعی دست پیدا کردند. نتایج مطالعه حاضر نشان داد که با وجود تفاوت‌های افراد با یکدیگر، شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند با ایجاد اتحاد در بین مردم، زمینه ساز وحدت جامعه شوند. ویژگی اصلی جوامع معاصر، تکثر و تنوع هنجاری و در بسیاری از موارد تعارض هنجاری است. یکی از مؤلفه‌های اصلی سلامت اجتماعی توافق حداکثری بر هنجارهایی است که مولد و موید اخلاق اجتماعی هستند. در واقع، سلامت اجتماعی در گرو انتظام اجتماعی و وحدت هنجاری است. هر چقدر درجه شمولیت هنجارهای اجتماعی و میزان تعلق و تعهد به این هنجارها افزایش یابد، درجه تعمیم و شمولیت اخلاق اجتماعی و به تبع آن سلامت اجتماعی افزایش پیدا خواهد کرد. مرادی و محمدی‌فر می‌نویسند شبکه‌های اجتماعی با اطلاع‌رسانی و پیوند دادن گروه‌های هم‌فکر با یکدیگر، تحولات اجتماعی را سرعت می‌بخشند (۶). شبکه‌های اجتماعی طی دوره کرونا همچنین از طریق رایه الگوهای عملی، ایجاد حس مسئولیت و تشویق تقلید و تبعیت از رفتار درست دیگران موجب افزایش پایداری به

پروتکل‌های بهداشتی می‌شدند. در این زمینه نتایج پژوهشی نشان داد که انتشار آموزش و ارایه اطلاعات بهداشتی به جامعه و به کارگیری مداخلات بهداشت عمومی در شبکه‌های اجتماعی مجازی موجب افزایش آگاهی عمومی، تغییر رفتارهای مضر و ترویج رفتار سالم و افزایش رعایت بهداشت عمومی در جهت پیشگیری از ابتلا به بیماری و بهبود نتایج سلامت جامعه می‌شود (۲۷). Ikpì و Undelikwo در پژوهشی با هدف نقش استفاده دانشجویان از رسانه‌های اجتماعی در تغییر سبک زندگی مرتبط با سلامت نشان دادند که استفاده از رسانه‌های اجتماعی توسط دانشجویان تأثیر قابل توجهی در اصلاح سبک زندگی آن‌ها دارد (۴). مطالعه اکبری و همکاران نشان داد که بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی با مؤلفه‌های سبک زندگی همچون سلامت جسمانی، ورزش و تندرستی، کنترل وزن و تغذیه، پیشگیری از بیماری‌ها، سلامت روان‌شناختی، سلامت معنوی، سلامت اجتماعی، پیشگیری از مواد مخدر، پیشگیری از حوادث رابطه معکوس و معناداری وجود دارد (۲۸). بین مؤلفه‌های سبک زندگی با میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه وجود دارد به طوری که با افزایش ساعات استفاده از این شبکه‌ها تغییر در هر یک از مؤلفه‌های سبک زندگی نیز بیش‌تر می‌شود. مشارکت‌کنندگان در زمینه رفتارهای پیشگیرانه از کووید-۱۹، طیفی متنوع از رفتارهای وسواسی تا لجبازی و مقاومت در برابر رفتارهای پیشگیرانه را بیان می‌کردند. در یک طیف افرادی قرار داشتند که به دلایل

مختلف پروتکل‌ها را رعایت نمی‌کردند و در طیفی دیگر رفتار افراطی داشتند که منجر به برخی عوارض نیز در آن‌ها شده بود. در برخی موارد، افراد علاوه بر خود، دیگران را نیز ترغیب به عدم رعایت پروتکل‌ها می‌کردند. یکی از دلایل این امر می‌تواند به تفاوت در درک خطر افراد جامعه در مورد عفونت کووید-۱۹ و تصورات نادرست باشد. در فرآیند شیوع پدیده کرونا، مردم از ترس خطرات ناشی از آلوده شدن به این ویروس، تحت تأثیر مستقیم و غیرمستقیم شبکه‌های اجتماعی مجازی، بعضاً به اعمال ناهماهنگ و غیرعقلانی دست می‌زدند (۶). این امر نیاز به طراحی برنامه‌های آموزش سلامت و اجرای مداخلات ارتباطی تغییر ریسک برای تغییر ادراک یا تصورات نادرست اعضای جامعه برای ایجاد تغییر رفتار مطلوب و جلوگیری از گسترش کووید-۱۹ را برجسته می‌کند.

در مجموع، نتایج مطالعه نقش شبکه‌های اجتماعی در رعایت پروتکل‌های بهداشتی مرتبط با کرونا را در سه طبقه «تسهیل اشتراک دانش»، «واپایش اطلاعات» و «شکل‌دهی رفتار» مشخص کرد. امروزه به دلیل استفاده گسترده از شبکه‌های مجازی توسط افراد جامعه و تأثیر مستقیم آن‌ها در تغییر و ترویج رفتارهای بهداشتی، سیاست‌گذاران حوزه بهداشت و سلامت می‌توانند با آگاهی از نقش شبکه‌های اجتماعی؛ با برنامه‌ریزی مناسب، از پتانسیل آن‌ها برای ارتقای هرچه بیش‌تر رعایت پروتکل‌های بهداشتی به ویژه در بیماری‌های همه‌گیر مانند کووید-۱۹ به نحو مؤثری استفاده کنند.

تشکر و قدردانی

مطالعه حاضر حاصل پایان‌نامه
کارشناسی ارشد مصوب دانشگاه علوم پزشکی
و خدمات بهداشتی درمان زنجان با کد اخلاق

IR.ZUMS.REC.1401012 می‌باشد.
نویسندگان مقاله از مشارکت‌کنندگان گرامی که
در انجام این پژوهش همکاری نمودند، کمال
تشکر و قدردانی را دارند.

References

- 1 - Li Q, Guan X, Wu P, Wang X, Zhou L, Tong Y, et al. Early transmission dynamics in Wuhan, China, of novel coronavirus-infected pneumonia. *N Engl J Med*. 2020 Mar 26; 382(13): 1199-1207. doi: 10.1056/NEJMoa2001316.
- 2 - Mourad A, Srour A, Harmanani H, Jenainati C, Arafeh M. Critical impact of social networks infodemic on defeating coronavirus COVID-19 pandemic: twitter-based study and research directions. *IEEE Transactions on Network and Service Management*. 2020 Dec; 17(4): 2145-2155. doi: 10.1109/TNSM.2020.3031034.
- 3 - Kuss DJ, Griffiths MD. Online social networking and addiction--a review of the psychological literature. *Int J Environ Res Public Health*. 2011 Sep; 8(9): 3528-52. doi: 10.3390/ijerph8093528.
- 4 - Ikpi NE, Undelikwo VA. Social media use and students' health-lifestyle modification in university of Calabar, Nigeria. *European Journal of Interdisciplinary Studies*. 2020; 6(1): 101-113. doi: 10.26417/ejis-2019.v5i1-276.
- 5 - Rahman Zadeh SA. [Functions of virtual social network in globalization period]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*. 2010; 1(1): 49-78. (Persian)
- 6 - Moradi A, Mohammadifar N. [The role of social media in the formation of social phobia and lifestyle changes caused by the corona virus (case study: Kermanshah city)]. *Journal of Social Order*. 2020; 12(2): 123-148. (Persian)
- 7 - Zarea Gavgani V. [Infodemic in the global coronavirus crisis]. *Depiction of Health*. 2020; 11(1): 1-5. doi: 10.34172/doh.2020.01. (Persian)
- 8 - Sahni H, Sharma H. Role of social media during the COVID-19 pandemic: beneficial, destructive, or reconstructive? *International Journal of Academic Medicine*. 2020 Apr-Jun; 6(2): 70-75. doi: 10.4103/IJAM.IJAM_50_20.
- 9 - Aghababaeian H, Hamdanieh L, Ostadtaghizadeh A. Alcohol intake in an attempt to fight COVID-19: A medical myth in Iran. *Alcohol*. 2020 Nov; 88: 29-32. doi: 10.1016/j.alcohol.2020.07.006.
- 10 - Yadegary MA, Aghajanloo A, Negarandeh R. [Challenges of professional self-regulation in Iranian nursing]. *Hayat, Journal of School of Nursing and Midwifery, Tehran University of Medical Sciences*. 2017; 23(1): 1-6. (Persian)
- 11 - Graneheim UH, Lundman B. Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Educ Today*. 2004 Feb; 24(2): 105-12. doi: 10.1016/j.nedt.2003.10.001.
- 12 - Orujlu S, Zamanzadeh V, Valizadeh L. [Nurses' experiences of patient participation in nursing care and its related factors: a qualitative content analysis]. *Hayat, Journal of School of Nursing and Midwifery, Tehran University of Medical Sciences*. 2020; 25(4): 401-414. (Persian)
- 13 - Van Stee SK, Yang Q. Online cancer information seeking: applying and extending the comprehensive model of information seeking. *Health Commun*. 2018 Dec; 33(12): 1583-1592. doi: 10.1080/10410236.2017.1384350.

- 14 - Zamani M, Nourbakhsh Y, Nayebi H. [Presenting a pattern for promoting social health through social networks (case study: instagram social network)]. *New Media Studies*. 2022; 7(28): 1-42. doi: 10.22054/nms.2022.63698.1277. (Persian)
- 15 - Mehrabi N, Khorashadizadeh S, Varnaseri AR, Hoseini Ahangari SA. [Effective components of social networks in knowledge sharing from the perspective of experts]. *Caspian Journal of Scientometrics*. 2022; 9(2): 85-99. doi: 10.22088/cjs.9.2.85. (Persian)
- 16 - Lee S, Tandoc EC Jr, Lee EWJ. Social media may hinder learning about science; social media's role in learning about COVID-19. *Comput Human Behav*. 2023 Jan; 138: 107487. doi: 10.1016/j.chb.2022.107487.
- 17 - Huang X, Wang S, Zhang M, Hu T, Hohl A, She B, et al. Social media mining under the COVID-19 context: progress, challenges, and opportunities. *Int J Appl Earth Obs Geoinf*. 2022 Sep; 113: 102967. doi: 10.1016/j.jag.2022.102967.
- 18 - Li Y, Shin J, Sun J, Kim HM, Qu Y, Yang A. Organizational sensemaking in tough times: the ecology of NGOs' COVID-19 issue discourse communities on social media. *Comput Human Behav*. 2021 Sep; 122: 106838. doi: 10.1016/j.chb.2021.106838.
- 19 - Sakya SM, Scoy LJV, Garman JC, Miller EL, Snyder B, Wasserman E, et al. The impact of COVID-19-related changes in media consumption on public knowledge: results of a cross-sectional survey of Pennsylvania adults. *Curr Med Res Opin*. 2021 Jun; 37(6): 911-915. doi: 10.1080/03007995.2021.1901679.
- 20 - Li H, Sakamoto Y. Social impacts in social media: an examination of perceived truthfulness and sharing of information. *Computers in Human Behavior*. 2014 Dec; 41: 278-287. doi: 10.1016/j.chb.2014.08.009.
- 21 - Guo F, Zhou A, Zhang X, Xu X, Liu X. Fighting rumors to fight COVID-19: investigating rumor belief and sharing on social media during the pandemic. *Comput Human Behav*. 2023 Feb; 139: 107521. doi: 10.1016/j.chb.2022.107521.
- 22 - Anderson KM, Stockman JK. Fear of COVID-19 and prevention behaviors: cross-lagged panel analysis. *JMIR Form Res*. 2022 Nov 17; 6(11): e35730. doi: 10.2196/35730.
- 23 - Emami RS, Mohebi S. [Evaluation of coronavirus preventive behaviors among women referring to comprehensive health service centers in Isfahan based on protection motivation theory (Iran)]. *Qom University of Medical Sciences Journal*. 2022; 15(11): 734-743. doi: 10.32598/qums.15.11.1620. (Persian)
- 24 - Salehi S, Khosh Far GhR, Mirzakhani Sh. [Analysis of people's exposure to the corona virus: using protection motivation theory]. *Social Welfare Quarterly*. 2021; 21(81): 51-85. (Persian)
- 25 - Azadeh M, Ramezani T, Taheri-Kharameh Z. [Factors affecting workplace protective behaviors against COVID-19 disease in employees of crowded public offices: application of protection motivation theory]. *Iran Occupational Health*. 2020; 17: Special Issue: COVID-19. (Persian)
- 26 - Rashedi A, Mousavi Kashi Z. [Investigating the effect of organizational and social media on the prevention of COVID-19 through mediation perception of individual risk and the moderating role of gender]. *Contemporary Political Studies*. 2021; 11(4): 191-220. doi: 10.30465/CPS.2021.35698.2762. (Persian)
- 27 - Fathi L. [The effect of informing through social networks on compliance with the recommendations for the prevention of COVID-19 through public awareness and behavior change]. *Journal of Healthcare Management*. 2022; 13(2): 59-70. doi: 10.30495/jhm.2022.70158.11074. (Persian)
- 28 - Akbari T, Hashemi J, Kazemi S, Javidpour M, Motevali M. [Explaining the effect of virtual social networks on youth lifestyle (case: Ardabil youth)]. *Communication Research*. 2020; 27(103): 59-81. doi: 10.22082/cr.2020.122470.2012. (Persian)

The role of virtual networks in adhering to COVID-19 health protocols

Mohammad Ali Yadegary¹, Akram Motalebi², Ali Aghajanloo^{3*}

Article type:
Original Article

Received: Oct. 2023
Accepted: Dec. 2023
Published: 2 Mar. 2024

Corresponding author:
Ali Aghajanloo
e-mail:
aliaghajanloo2001@
yahoo.com

Abstract

Background & Aim: Social networks have become an integral part of most people's lives, exerting influence across all aspects of human existence. During the COVID-19 pandemic, virtual networks played a significant role in informing, educating and disseminating news related to the disease. Therefore, the aim of this research is to explain the role of virtual networks in adhering to COVID-19 health protocols.

Methods & Materials: This is a qualitative study that was conducted using the content analysis method. Fourteen participants were included in the study by purposive sampling. Data collection was carried out via semi-structured interviews. The data analysis procedure adhered to the method outlined by Graneheim and Lundman (2004).

Results: From the analysis of the interviews, three main categories and eight subcategories were identified, including "facilitating knowledge sharing", "information screening" and "behavior shaping".

Conclusion: The study findings explained the role of virtual networks in adhering to health protocols. These findings can be used as a basis for designing preventive health programs.

Key words: social networking, social media, cyberspace, COVID-19

Please cite this article as:

Yadegary MA, Motalebi A, Aghajanloo A. [The role of virtual networks in adhering to COVID-19 health protocols]. *Hayat, Journal of School of Nursing and Midwifery, Tehran University of Medical Sciences.* 2024; 29(4): 409-425. (Persian)

---

1 - Dept. of Operating Room and Anesthesiology, School of Nursing and Midwifery, Zanjan University of Medical Sciences, Zanjan, Iran; Social Determinants of Health Research Center, Zanjan University of Medical Sciences, Zanjan, Iran
2 - Social Determinants of Health Research Center, Zanjan University of Medical Sciences, Zanjan, Iran
3 - Dept. of Medical Surgical Nursing, School of Nursing and Midwifery, Zanjan University of Medical Sciences, Zanjan, Iran; Social Determinants of Health Research Center, Zanjan University of Medical Sciences, Zanjan, Iran

